

УДК 94:314.151.3-054.74((477.73)74=411.16)

І. С. Дружкова

ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ ПРИМУСОВОГО ВИСЕЛЕННЯ ЄВРЕЇВ З МИКОЛАЄВА У 1830–х рр.: СПРОБА ПЕРЕСЕЛЕННЯ ДО ІЗМАЇЛУ

Миколаїв в першій чверті XIX ст. був важливим центром єврейського капіталу, що позитивно вплинуло на економічний розвиток міста. Однак досить скоро підприємницькій діяльності євреїв в Миколаєві було покладено край. 20 листопада 1829 року вийшов відомий царський указ, що став черговою подією з історією гонінь на євреїв в Російській імперії. Згідно з цим документом російській цар наказував виселити євреїв з Севастополя та Миколаєва. В статті автор намагається розглянути питання переселення єврейського населення після сумнозвісного указу, ставлення до нього місцевого керівництва, особливості переселення до Ізмаїлу, становище єврейських міщан та купців на підставі справи о “квартирній повинності”, що знаходиться у Ізмаїльському архіві. Дослідник приходять до висновку, про те, що численні скарги, які містяться у зазначеному архіві, свідчать про досить несприятливе ставлення до переселенців з боку місцевого керівництва. Вочевидь, саме це було однією з причин того, що втрачені Миколаєвом у 1830-х рр. значні єврейські капітали та підприємницькі сили не змогли, у повній мірі, посприяти економічному розвитку Ізмаїла.

Ключові слова: євреї, примусове виселення, переселення, Миколаїв, Ізмаїл, ізмаїльська міська дума, квартирна повинність, купці.

Питанню переселення єврейського населення з Миколаєва та Севастополя приділялася певна увага в історіографії іудаїки, але загалом авторів цікавили більш широкі теми. Звичайно, що всі дослідники, що займалися дослідженням економічного розвитку Півдня України, торкалися цього питання, також його не обходили історики, що вивчали становище єврейського населення в Російській імперії загалом. Однак, спеціалістів більш цікавили питання пов'язані зі смугою осілости, а якщо і брався момент переселення з Миколаєва то увага приділялась основному потоку переселення найбагатших купців – до Одеси. Серед публікацій, що можуть слугувати прикладом цього, слід згадати дореволюційні роботи Г.М. Ге та О.М. Лернера[1]. Серед сучасних досліджень слід назвати роботи працівника Державного архіву Одеської області Л.Г. Белоусової, монографію Т.Г. Гончарука, значну краєзнавчу роботу В.В. Щукина та А.М. Павлюка, а також статті А.М. Павлюка, роботи Ю.В. Прокоп та широковідому книгу С. Ципперштейна (попри назву роботи “Євреї Одеси”) розглядаються питання пов'язані з історією євреїв усього Півдня України [2]. Таким чином можна говорити про подальшу необхідність розгляду проблеми переселення євреїв з Миколаєва до Ізмаїлу. В статті автор намагається розглянути питання переселення єврейського населення після сумнозвісного указу 1829 року, ставлення до нього місцевого керівництва, особливості переселення до Ізмаїлу, становище єврейських міщан та купців на підставі справи о “квартирній повинності”, що знаходиться у Коомунальному підприємстві Ізмаїльський архів.

За відомостями зібраними істориками Миколаїв в першій чверті XIX ст. був важливим центром єврейського капіталу, що позитивно вплинуло на економічний розвиток міста. Однак досить скоро підприємницькій діяльності євреїв в Миколаєві було покладено край. 20 листопада 1829 року вийшов відомий царський указ, що став черговою подією пов'язаною з історією гонінь на євреїв в Російській імперії. Згідно з цим документом російській цар наказував виселити євреїв з Севастополя та Миколаєва. Указ мав офіційну назву “Про заборону євреям, що не служать, мати постійне перебування в містах Севастополь і Миколаїв” й був наступного змісту:

“Вважаючи незручним і шкідливим перебування євреїв, що не служать, в містах Севастополі і Миколаєві, повеліваю щодо євреїв, що оселилися в цих містах, ухвалити наступні заходи: 1) Євреї не повинні мати в Севастополі і Миколаєві постійного перебування, ні закладів для відправлення обрядів віри їх, так само не можуть вони приписуватись до місцевих громад .

2) Євреї, які мають нині в Севастополі і Миколаєві осілість, або тільки приписані до цих міст, повинні впродовж одного року приписатися до інших міст, що є відкритими для постійного їх перебування.

3) Євреям, що виводиться з Севастополя і Миколаєва, які мають будинки, землі, крамниці і іншу нерухому власність, надати можливість їх продати протягом двох років, але якщо протягом цього терміну власність вони не продадуть, то оцінити її від уряду і протягом трьох місяців продавати з публічного торгу на користь хазяїв маєтку.

4) До продажу нерухомого майна, протягом двох років, євреї можуть залишатися в Севастополі і Миколаєві разом з родинами, але останній рік вже не інакше як згідно паспортів того міста, до якого вони приписалися після закінчення першого року.

5) Остаточну висилку євреїв з Севастополя і Миколаєва зробити: тих, хто має нерухому власність після двох років, приписаних до тих міст, але які не мають такої власності, після закінчення року, тих, хто мешкає там без приписки до них після шести місяців з видання цих правил.

6) Євреям які мають які-небудь по згаданих містах зобов'язання з казною, дозволити залишатися там до закінчення цих зобов'язань.

7) Євреї можуть за власними потребами приїжджати до Севастополю та Миколаєву тимчасово, але не інакше як на підставі правил, виданих для тимчасового приїзду євреїв в міста Росії, в цьому випадку місцевому начальству ставиться за обов'язок виконувати без жодного послаблення зазначені правила.

8) Усі ці заходи не повинні поширюватись на євреїв-караїмів, яким зовсім не забороняється жити і володіти власністю в Севастополі і Миколаєві на колишній основі.

Ви не забудьте здійснити потрібні розпорядження про приведення заходів цих в усій їхній силі та обсязі в належне виконання, але притому найсуворіше забороняється, щоб при виконанні цього, вчинено було євреям, чиймось домаганнями, утисків, що і покладається на безпосередню вашу відповідальність”.

Зазначений указ було видано на ім'я миколаївського і севастопольського військового губернатора адмірала О.С. Грейга. Як зазначалося для виселення євреїв були визначені різні терміни, однак не довше двох років. Скориставшись тим, що указ пропонував О.С. Грейгу спостерігати, щоб під час виселення євреям не було завдано ніякої шкоди, він цілком підтримав представлення міської поліції, магістрату і міської думи, про те, що здійснення виселення у зазначений період спричинить банкрутство євреїв, які мають справи зі скарбницею. При цьому О.С. Грейг, зі свого боку, узяв під захист і євреїв-ремісників та дрібних торговців, вказуючи, що вони втратять всякі кошти для існування; О.С. Грейг просив і про співчуття до вдів і сиріт; він звернув також увагу уряду на те, що з виселенням євреїв місто залишиться майже без ремісників і що збори і повинності впадуть на містян-християн великим тягарем. У 1830 р. клопотання Грейга призвело до невеликої відстрочки. Потім в 1832 р. за клопотанням О.С. Грейга була зроблена нова відстрочка; наступного року також довелося утриматися від виселення, але, зрештою, цей захід був здійснений. Сучасники вважали, що приводом для закону була ситуація у суднобудівництві. Коли в Миколаєві була заснована головна верф для створення чорноморського флоту, євреї виявилися дуже корисними для уряду, але пізніше були виявлені розкрадання в адміралтействі, і тоді, незважаючи на те, що винуватцями найчастіше були адміралтейські чиновники, було вирішено видалити євреїв, оскільки нібито при їх відсутності нікому буде продавати крадені речі; правда, небагато євреїв, причетних до підрядів, все ж залишилися на проживанні в Миколаєві, але бідняки були виселені за допомогою суворих поліцейських заходів. Так, Міхель Срібний, власник елінга, де були побудовані лише в період з 1828 р. до 1831 р. 108-гарматні лінійні кораблі “Адріанополь” і “Пам'ять Євстафія”, і великі фрегати “Зревань” і “Енос” 60-гарматні, під час виселення виїхав до Одесу.

Спорудження суден в Спаському Адміралтействі передали на підрядних началах могольському купцеві ІІ гільдії Шоломі Рафаловичу, який з дружиною (кишинівською купчихою) і сином в 20х рр. ХІХ ст. на запрошення дружини адмірала О.С. Грейга переїхав в м. Миколаїв, де спочатку займався поставаннями різних матеріалів і інтендантських припасів для Чорноморського Флоту. При адміралові М.П. Лазареві Рафаловичі почали вести підрядне спорудження суден. У 1838 р. Шолома Рафалович, а у 1847 р. Олександр і Ревекка Рафаловичі відновили елінги Спаського Адміралтейства. З 1838-1857 рр. ця родина побудувала більш 10 суден, включаючи “Париж” (один з перших багато-гарматних лінійних кораблів), “Цесаревич” (за іншими даними “Синоп”, “Босфор”) – найбільший в Росії, перший 135-гарматний вітрильно-гвинтовий корабель [2].

З виселенням євреїв в 1829 р. з Миколаєва і Севастополя Рафаловичі вимушені були поїхати в м. Кишинів, а потім переїхати в м. Одесу. Проте з дозволу царя Миколи І під час будівництва суден жили в м. Миколаєві. Олександр Рафалович був удостоєний звання почесного потомственного громадянина м. Миколаєва. Слід згадати, що, за даними А.М. Павлюка, купці Срібний, Варшавський, Перетц і родина Рафаловичів побудували 25 % Чорноморського вітрильного флоту. А це дійсно істотний внесок у розвиток економіки міста та усієї країни.

Проте деякі з миколаївських євреїв (чиї заслуги перед державою були набагато скромніше, ніж у євреїв-суднобудівників), не маючи можливості після указу 1829 р. залишитися у місті, вирішили переселитися до віддаленого бессарабського Ізмаїлу. Так, вже наступного року після підписання вищезгаданого указу миколаївський купець 3 гільдії Айзін Ривкін, який вирішив переселитися до Ізмаїлу, звернувся з проханням до міністра фінансів поширити на нього пільги, що діяли для мешканців цього міста. Хоч це і порушувало деякі попередні постанови, міністр фінансів вирішив “взяти до уваги, що переселення євреїв з міст цих відбулося не за їх власним бажанням, а згідно розпорядженню уряду”, й надати А. Ривкіну пільги щодо сплати “казених податей”, надані бессарабським мешканцям указом від 26 Вересня 1830 р. Це рішення було затверджено Комітетом міністрів імперії, який постановою від 20 грудня 1830 р. поширив вищезгадані пільги на всіх євреїв, які вирішать переселитися з Миколаєва до Бессарабської області. На той час вже значна група євреїв Миколаєва вирішила переписатися “до Бессарабської області в Ізмаїл в купецтво та міщанства” [4, с.536-537].

Ізмаїл тоді вважався досить перспективним містом та портом (ізмаїльський градоначальник С.О. Тучков у 1830 р. стверджував, що Ізмаїл, який тоді також називали “місто Тучков”, невдовзі випередить Одесу як за кількістю населення, так і за оборотами торгівлі) [5; 27], все це звичайно потребувало купецьких капіталів та підприємливих людей. Виходячи з цього, можна було сподіватися, що перебування переселенців-євреїв в цьому місті для них було вигідним, а ставлення місцевої влади до них достатньої сприятливим. Однак матеріали однієї зі справ Комунального підприємства Ізмаїльський архів, що має назву “Про стягування квартирних зборів з євреїв, що переселилися з Миколаєва до Ізмаїлу” свідчать про зворотне.

20 листопада 1832 р. від “купців та міщан з євреїв, які переселялися з Миколаєва до Бессарабської області” надійшло прохання до генерал губернатора краю М.С. Воронцова, в якому євреї скаржилися, на те, що замість наданої пільги у сплаті податей місцева влада та громада Ізмаїлу накладає на них “різні нестерпні повинності”. Серед них згадувалися дії квартирної комісії (ця комісія стягувала так звану “квартирні повинність” – платню на облаштування казарм, як компенсацію за звільнення мешканців міста від постойів) збори з купців 1-ї гільдії становили по 150 крб., з 2-ї – по 100 крб., 3-ї – по 50 крб., з міщан – по 10 крб., а також інші подібні повинності”, без сплати яких влада “не видає свідоцтв та паспортів”. Євреї-

переселенці вважали це дуже обтяжливим, бо значна частина їх ще навіть не встигли придбати в Ізмаїлі будинків [6, арк.2]. Прохання підписали 15 купців та міщан (серед них була купчиха Курзанська, купці З.Гінзбург, Л.Берман, Я.Березовський та ін.) [6, арк.6].

М.С. Воронцов (відомий своїм прихильним ставленням до єврейського населення, особливо до купецтва) розпорядженням від 5 грудня 1832 р. наказав ізмаїльському градоначальнику С.О. Тучкову розібратися у ситуації й повідомити, “на яких підставах стягуються гроші”, “чи було з цього приводу рішення ізмаїльської громади”, “куди гроші, що стягуються, застосовуються, скільки їх зібрано до теперішнього часу й чи ведеться цим грошам точний облік”. Генерал-губернатор також наказував, “якщо у цій справі вчинено якісь незаконні дії, то, ваше превосходительство, не забариться негайно скасувати їх, а також повідомте мене, хто був винуватцем тих розпоряджень” [6, арк.1]. З наказу було помітно, що М.С. Воронцов був схильний встати на захист прохачів.

Можна було б сподіватися, що втручання самого генерал-губернатора допоможе у звільненні ізмаїльських євреїв від повинності. Однак міська дума Ізмаїлу в рапорті С.О. Тучкову від 28 квітня 1833 р. (за підписом гласного Сандулова, який виконував обов'язки міського голови та ін. гласних), відповідаючи на поставлені генерал-губернатором запитання, стверджувала, що квартирна повинність з євреїв-переселенців стягується згідно з рішенням ізмаїльської думи від 29 січня 1832 р., стягнуто було цього збору ще небагато (з купця 1-й гільдії Ш.Рафаловича – 150 крб., з купця 3-й гільдії Б.Розенштейна – 50 крб., з міщанина А.Шаргородського – 10 крб, а також міським старостою “на громадські потреби” стягнули з єврея А.Шаргородського ще 20 крб.) й цей збір є цілком законним та потрібним [6, арк.7]. “Хоча вищезгадані євреї, писав Сандулов, й посилаються на указ від 26 вересня 1830 року, який подарував їм пільгу, але вона полягає лише у самих казенних податях та повинностях, якою також користуються і корені ізмаїльські мешканці місцевих же обов'язків по місту, як квартирна повинність та інші громадські потреби, що їх потрібно виконувати постійно і завжди, пільга ця жодної мірою не стосується” [6, арк.2]. Внаслідок цього з євреїв-переселенців в Ізмаїлі почали стягувати “квартирну повинність” та інші збори.

Оскільки серед євреїв були особи неспроможні її сплачувати, їм нараховували “недоїмки”. Окрім того, “недоїмки” в Ізмаїлі нараховували і тим євреям, які ще не переселялися з Миколаєва. Перспектива переселятися до Ізмаїлу (враховуючи ставлення міської влади) непевно вже не виглядало для них досить привабливою й вони намагалися під різними приводами якнайдовше залишитися в Миколаєві.

Згідно з відомостями поліції на травень 1835 р. до Ізмаїлу з Миколаєва переселилися лише 25 євреїв. Більшість з них, вочевидь, мали родини (в тому числі дві купецькі вдови), бо лише стосовно чотирьох зазначено, що вони є холостяками. Лише п'ять осіб з цього списку мали власні будинки та ще один – власну крамницю. Стосовно деяких зазначалося: “займаються від купців підрядами, осілості не мають” [6,35]. Водночас “Список про недоїмку, що приходиться на євреїв переведених з міста Миколаєва до міста Ізмаїлу за не відбуття ними військового постою...”, складений 12 травня 1835 р. нараховував 64 особи (більшість з яких також мали родини) [6, арк.36-37]. Останній список завірили чотири особи – євреї, “купці міста Ізмаїла переведені з міста Миколаєва”, зазначали, “що названих в цьому списку євреїв серед мешканців міста Тучкова в наявності немає так само, як і будинків, що їм належали б, а перебувають вони на помешканні, як вважають, в Миколаєві” [6, арк.37].

Все ще перебуваючи у Миколаєві, вищезгадані євреї не бажали сплачувати тієї великої “недоїмки”, що була нарахована їм місцевою владою Ізмаїлу. Як пояснив у рапорті М.С. Воронцову від 14 травня 1835 р. С.О. Тучков “повірені євреїв, що переведені згідно височайшого дозволу з 1832 р. з м. Миколаєва до міста Тучкова, але залишилися мешкати у Миколаєві, купці Рахман Коган та Мошка Фельштейн, поданим до мене проханням скаржаться, що ізмаїльська квартирна комісія нараховує на них та на 64 родини, які вони представляють, недоїмки за квартирну повинність збирають за 1832, 1833 та 1834 роки за розкладами, складеними без згоди людьми ними не уповноваженими, 1860 крб. 50 коп. асигнаціями за невиконання ними місту Тучкову згоди повинності. Прохачі також додавали, що вони разом з представниками їхніми перебувають по комерційним питанням у Миколаєві, чекають можливості з вигодою збути заклади ними там влаштовані, додаючи, що вони відбувають по тому місті квартирну повинність й більша частина зазначених родин, на яких рахується ця сума, перебувають у найбільшньому стані, прохають про скасування накладеної на них Ізмаїльською квартирною комісією недоїмки сплати, якої за поданням зазначеної комісії від них вимагає Миколаївська міська поліція” [6, арк.38]. С.О. Тучков повідомляв, що після проведеної перевірки виявилось: “64 родини, за якими рахується зазначена недоїмка, у місті Тучков не мешкають, а також їхніх закладів у цьому місті зовсім нема”. Ці ж родини продовжували справно сплачувати квартирну повинність у Миколаєві. Тому С.О. Тучков визнавав цілком справедливою вимогу вищезгаданих сімейств про скасування їхньої недоїмки [6, арк. 40].

Однак, в цьому випадку М.С. Воронцов не виступив у ролі захисника прав євреїв. В наказі від 12 серпня 1835 р. повідомив, що “іменний список купцям та міщанам з євреїв, які переведені з Миколаєва до м. Ізмаїл, але мешкають досі в Миколаєві”, він надіслав головному командирі Чорноморського флоту, прохачи “його розпорядження про стягування недоїмок з квартирної повинності, що рахується на цих євреях”. Однак, у питання про негайне виселення євреїв, що залишалися ще у Миколаєві, М.С. Воронцов виявився більш м'яким. “Вимагаючи їхнього цілковитого виселення з Миколаєва до Ізмаїлу я вважаю не можливим, бо вони залишаючись там у комерційних справах, або для продажу своєї нерухомості, щоб потім переселитися до Ізмаїлу, були б цим заходом надто обтяжені” [6, арк.54].

Більш поблажливим М.С. Воронцов виявився стосовно тих євреїв, що були не спроможні виплачувати “квартирну повинність” через свій незадовільний матеріальний стан. Розглянувши список таких єврейських родин М.С. Воронцов у квітні 1836 р. віддав розпорядження С.О. Тучкову: “...розпорядження моє про

стягування з євреїв, які переселяються з Миколаєва до Ізмаїлу, визначеного з них квартирною збору було мною зроблено, виходячи з того, що євреї ці мають власні помешкання, або займаються діяльністю, яка дозволяє їм відбувати зазначену повинність, але оскільки євреї, зазначену вашою поданням, перебувають у жалюгідному стані й навіть утримують себе за рахунок жебракування, то вважаю можливим зняти з них 126 крб. асигнаціями, що є недоїмкою за квартирний збір з 1833 р. [6, арк.74]. Прибутком Ізмаїльської квартирної комісії це рішення значних втрат не завдало, проте для дев'яти бідних єврейських родин, означених в поданні С.О. Тучкова, могло бути значним благом, щоправда деякі з євреїв, я яких було знято недоїмки, на той час вже померли у бідності.

У подальший період євреї переведені з Миколаєва для Ізмаїлу продовжували подавати численні скарги про неправомірність стягування з них "квартирної повинності" в місті, де вони ще не мешкають та не мають будинків. Вирішивши нарешті піти їм на зустріч, М.С. Воронцов 9 травня 1836 р. віддав Бессарабському військовому губернатору П.І. Федорову: "...стосовно прохання євреїв, що мешкають в Ізмаїлі про звільнення їх від квартирної повинності. Згідно з поданням колишнього ізмаїльського градоначальника генерал-лейтенанта Тучкова були зроблені попередні розпорядження. Тепер же мені залишається прохати вас...детально розглянути цю справу згідно існуючих постанов та місцевих обставин та з положення євреїв, що переселяються до Ізмаїлу, задовольнити їхнє прохання й разом з тим попіклуватися про визначення порядку, щодо обкладення мешканців цього міста взагалі квартирним збором" [6, арк.77]. Внаслідок цього П.І. Федоров вирішив звільнити євреїв-переселенців від повинності в Ізмаїлі. Громада "ізмаїльських євреїв", що продовжували мешкати в Миколаєві, була вдячна йому за це. "Ваше превосходительство, – писав у проханні до П.І. Федорова у травні 1838 р. купець 3-ї гільдії М.Фельдштейн, – вирішили у травні 1836 р. виявити високу свою милість до єврейської громади, яку з Миколаєва до Ізмаїлу за височайшим повелінням переведено, пробачивши й скасувавши оклад та недоїмки щодо ізмаїльської квартирної повинності, й по тому оголосили цій громаді через Миколаївську міську поліцію та створений у місті Миколаєві Ізмаїльський єврейський кагал" [6, арк.81].

За відомостями виселення євреїв з Миколаєва, в цілому, відбулося 1837 р., однак значна частина миколаївських євреїв опинилася не в Ізмаїлі, а в інших містах Півдня України [2]. Так, вище згадуваний М.Фельдштейн переселився до Херсону. Проте, як з особи приписаної до ізмаїльського купецтва, з нього продовжували вимагати сплатити "квартирної повинності" в Ізмаїлі, без цього не видавали паспорта, а безпаспортне перебування загрожувало йому ув'язненням в арештантських ротах. У відповідь на скарги М.Фельдштейна Ізмаїльська міська дума зазначала, що він справно виплачує гільдійські збори, однак має сплатити ще і "квартирний збір" [6, арк.81].

Дума вважала цілком логічним поширити на М.Фельдштейна "квартирної повинності", оскільки він, ізмаїльський купець, "мешкаючи поза містом, не брав участі у виконанні громадських повинностей", як інші купці та міщани Ізмаїлу. Міських повинностей було насправді багато – місто мало здійснювати будівництво та ремонт споруд, розчистку шляхів тощо, й вони, за словами представників думи, вимагали від мешканців "вельми значної роботи, натуральних та грошових витрат". Тому дума вирішила, що хоча з М.Фельдштейна, як з людини, що не має будинку в місті по закону не можна стягувати квартирну повинність, але "...взявши до уваги значні громадські потреби", цю повинність на нього поширила й вимагала за 1837 та 1838 рр. 100 крб. [6, арк.83]. Чим завершилося це довге сперечання з документів справи, що розглядається, з'ясувати не вдалося.

Розглянуті документи звичайно не можуть надати вичерпну інформацію про складний процес виселення євреїв з Миколаєва до Ізмаїлу, проте розглянуті вище численні скарги, що містяться у ізмаїльському архіві, свідчать про досить несприятливе ставлення до переселенців з боку місцевого керівництва. Це ставлення цілком відповідало і тогочасній загальнодержавній політиці Російської імперії. Вочевидь, саме це ставлення було однією з причин того, що втрачені Миколаєвом у 1830-х рр. значні єврейські капітали та підприємницькі сили не змогли, у повній мірі, посприяти економічному розвитку Ізмаїла.

Джерела та література

1. Ге Г.Н. Исторический очерк столетнего существования города Николаева при устье Ингула (1790-1890) / Г.Н. Ге. – Николаев, 1890. – 122 с. ; Лернер О. М. Евреи в Новороссийском крае / О.М. Лернер. – Одесса: Тип. Г.М. Левинсона, 1901. – 239 с.
2. Белоусова Л.Г. Еврейские материалы Государственного архива Одесской области: формирование, хранение, использование [Электронный ресурс] / Лилия Григорьевна Белоусова. Режим доступа : <http://www.migdal.org.ua/migdal/events/science-confs/1/4789/4792/> ; Гончарук Т.Г. Транзит західноєвропейських товарів через Наддніпрянську Україну першої половини XIX ст.: монографія / Т.Г. Гончарук. – О. : Астропринт, 2008. – 280 с.; Щукин В.В., Павлюк А.Н. Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец XVIII – начало XX вв.) / В.В. Щукин, А.Н. Павлюк / Научный редактор Н.Н. Шитюк / Государственный архив Николаевской области. – Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2009. – 352 с. ; Павлюк А.Н. Евреи в экономической жизни города Николаева XIX – начала XX в. Подрядное судостроение [Электронный ресурс] Режим доступа: http://jewish.mk.ua/university/pavliuk/01_1.html; Павлюк А.Н. Купцы-судостроители Рафаловичи. – Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2010. – 56 с.: илл. [Электронный Ресурс] / Режим доступа : <http://library.history.mk.ua/pavlyuk-a-n-kupcy-sudostroiteli-rafalovichi.>; Прокоп Ю.В. Роль евреев-иностранцев в социально-экономическом развитии Херсонской губернии конца XVIII – первой половине XIX в. // Историчний архів. Наукові студії : Збірник наукових праць. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – Вип. 12. – С. 74-81. Прокоп Ю.В. Социально-правовое положение евреев-иностранцев в Николаеве в 1789 – 1830 гг. // Архасівські читання: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2014. – С. 118-120; Ципперштейн С. Евреи Одессы. История культуры, 1794-1881 / Стивен Ципперштейн ; науч. ред. и пер. с англ.: А. Локшин. – М.; Иерусалим : Гешарим, 1995. – 207 с.
3. Полное собрание законов Российской империи. – Собр 2. – Т.4. – № 3286.

4. Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 2. – Т. 5. – Отд. 2. – № 4204.
5. Комунальне підприємство Ізмаїльський архів. – Ф. 56. – Оп. 1. – Спр. 3.
6. Комунальне підприємство Ізмаїльський архів. – Ф. 56. – Оп. 1. – Спр. 161.

Дружкова І. С. Епізод из истории принудительного выселения евреев из Николаева в 1830-х гг.: попытка переселения в Измаил.

Николаев в первой четверти XIX ст. был важным центром еврейского капитала, что положительно влияло на экономическое развитие города. Однако достаточно скоро предпринимательской деятельности евреев в Николаеве пришел конец. Царский указ от 20 ноября 1829 года стал очередным событием из истории гонений на евреев в Российской империи. Согласно этому документу российский царь приказывал выселить евреев из Севастополя и Николаева. В статье автор пытается рассмотреть вопрос переселения еврейского населения после печально известного указа, отношение к нему местного руководства, особенности переселения в Измаил, положение еврейских мещан и купцов на основании дела о “квартирной повинности”, которое находится в Измаильском архиве. Исследователь приходит к выводу о том, что многочисленные жалобы, которые содержатся в указанном архиве, свидетельствуют о достаточно неблагоприятном отношении к переселенцам со стороны местного руководства. Очевидно, именно это было одной из причин того, что потерянные Николаевом в 1830-х гг. значительные еврейские капиталы и предпринимательские силы не смогли, в полной мере, позитивно повлиять на экономическое развитие Измаила.

Ключевые слова: евреи, принудительное выселение, переселение, Николаев, Измаил, измаильская городская дума, квартирная повинность, купцы.

Druzhkova I. S. Episode from the history of the forced eviction of Jews from Nikolayev in 1830th.: attempt of migration to Izmail.

Nikolayev was the important city for the Jewish capital in the first fourth of XIX century, which positively influenced on economic development of city. However the entrepreneurial activity of Jews was finished soon enough by Tsar's decree from November, 20, 1829. This decree became a next event from the history of persecutions of Jews in the Russian empire. The Russian tsar ordered to evict Jews from Sevastopol and Nikolayev. In this article author tries to considering the question of migration of the Jewish population after the sorrowfully known decree, attitude toward him of local officials, features of migration to Ishmael, position of the Jewish petty bourgeois and merchants on the basis of business about a “apartment duty”, which is in the Ishmael archive. A researcher comes to the conclusion, that numerous complaints which are contained in this archive testify to unfavorable attitude toward migrants by local officials. Obviously, that treatment was one of reasons that Jewish capitals and enterprise forces which were lost for Nikolayev in 1830th and they were not be able, to a full degree, for economic development of Ismail.

Keywords: Jews, forced eviction, migration, Nikolayev, Izmail, izmail city дума, apartment duty, merchants.

УДК 94[(477.65)+(477.72/.74)]:061.23:393(=411.16)“1803/1900”

I. М. Гербеєва

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ПОХОВАЛЬНИХ БРАТСТВ У ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

У даній статті досліджено передумови та основні причини виникнення єврейських поховальних братств, призначених для реалізації конкретних потреб благодійності та взаємодопомоги. Розглянуто особливості їхнього функціонування як самостійного елемента єврейської общини. Значна увага приділена їхній внутрішній організації та основним напрямкам діяльності. Здійснено спробу аналізу ефективності їхньої роботи на тлі інших благодійних установ єврейського населення Херсонської губернії.

Ключові слова: євреї, поховальні братства, благодійність, релігійна реформа.

У кінці XVIII – XIX ст. кількість єврейського населення на півдні України невпинно зростала. Майже у кожному великому місті їхня масова частка складала значний відсоток від загального народонаселення. Разом зі створенням єврейських общин, утворювались їхні культурні осередки – створювались різні благодійні заклади, відкривались лікарні, засновувались талмуд-тори. Разом з ними велике значення набували братства, головним завданням яких була благодійна допомога, наприклад: братство для відвідування хворих, братство талмуд-тори та інші. Як правило, вони не визнавались російським законодавством, хоча результати їхньої релігійної та благодійної діяльності не заборонялись урядом. Відтак актуальними стають наукові дослідження, пов'язані з вивченням феномену благодійності та сфер соціальної допомоги.

На сьогодні архівних й опублікованих джерел, що відображають історію релігійних братств, дуже мало. Про їхнє існування та діяльність ми дізнаємося з окремих газетних публікацій, списків синагог та молитовних будинків [1, 2]. Назви багатьох із них свідчать, що вони були засновані братствами і тому дозволяють частково реконструювати їхню роботу.